

Längs Kung Jans väg

Järnålder och slottsrasering i Tornerparken

Längs Kung Jans väg

Järnålder och slottsrasering i Tornerparken

Arkeologisk schaktningsövervakning

L1941:2293
Fjärdingen 33:1
Uppsala kommun
Uppland

Adam Hultberg

Upplandsmuseets rapporter 2025:10

ISSN 1654-8280

BEARBETNING AV FOTON: Adam Hultberg, Stiftelsen Upplandsmuseet

BEARBETNING AV PLANER: Adam Hultberg, Stiftelsen Upplandsmuseet

OMSLAGSBILD: Utsnitt av karta ur Johan Peringskjölds Monumenta Ullerakerensia, från 1719. Uppsala Universitetsbibliotek.

GRANSKNING: Anna Ölund, Stiftelsen Upplandsmuseet

UPPHOVSÄTT: om inget annat anges: Creative Commons licens CC BY. © Lantmäteriet, dnr I2014/00634

GRAFISK FORMGIVNING OCH PRODUKTION: Malin Lucas, Stiftelsen Upplandsmuseet

© STIFTELSEN UPPLANDSMUSEET, 2025

Upplandsmuseet
Drottninggatan 7, 753 10 Uppsala
Telefon 018-169100
www.upplandsmuseet.se

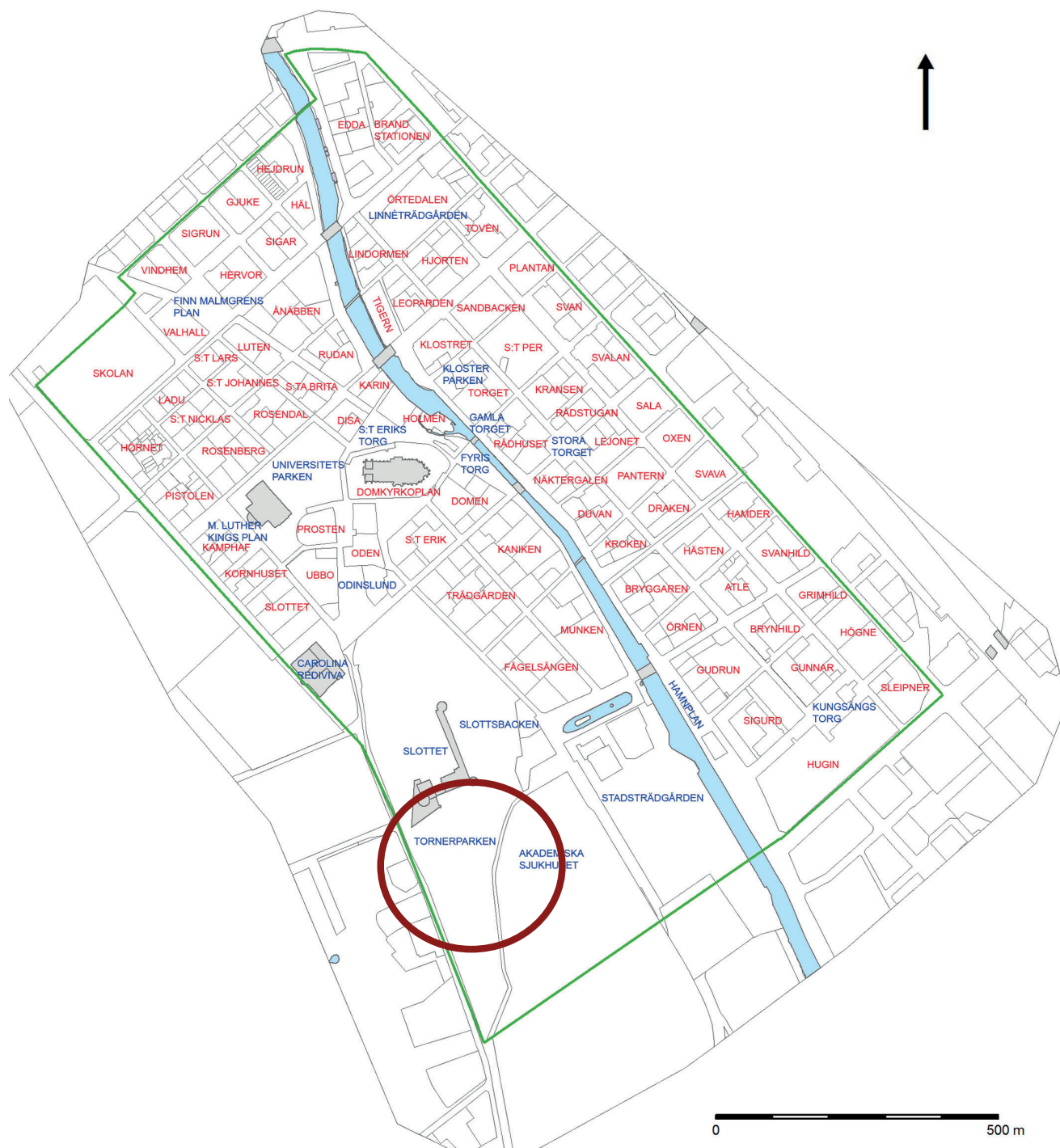
Innehåll

Sammanfattning	6
Inledning	7
Bakgrund	8
Undersökningsresultat	11
Schakt 1.....	11
Schakt 2.....	13
Schakt 3.....	13
Schakt 4.....	14
Schakt 5.....	15
Tolkning	16
Administrativa uppgifter	18
Referenser	19
Bilagor	20
Bilaga 1 – ¹⁴ C-analys.....	20

Sammanfattning

Stiftelsen Upplandsmuseets avdelning för arkeologi har genomfört en arkeologisk undersökning i form av en schaktningsövervakning, i Tornerparken vid Uppsala slott. Vid undersökningen påträffades stora mängder raseringsmaterial från slottet, som bör komma från arbeten gjorda på 1940-ta-

let. Materialet utgjordes byggnadselement, bland dessa stuckaturfragment och delar av en trappa i kalksten. I det schakt som gräves längst från slottet, i söder, påträffades en härd, vilken daterades till äldre förromersk järnålder. Härden har registrerats i Fornreg med nummer L2025:2102.

Figur 1. Kvarterskarta visande Uppsala stads fornlämningsområde. Tornerparken markerad med röd cirkel.

Inledning

En arkeologisk undersökning i form av en schaktningsövervakning har genomförts i Tornerparken, vid Uppsala slott, inom fornlämningen Uppsala stadslager (L1941:2293), samt den möjliga fornlämningen för Uppsala slottsområde (L1941:1785). Undersökningen bestod av övervakning av planteringsgropar för nyplantering av träd i parken.

På grund av arbetets begränsade omfattning med små gropar, och den perifera placeringen inom fornlämningen hade tillstånd getts för arbetena, utan arkeologisk övervakning. Lämningar i form av kulturlager bestående av rivningsmassor från Uppsala slott uppmärksammades av anläggningspersonalen på plats kort efter att arbetet påbörjats. Efter ett fältbesök fattade Länsstyrelsen i Uppsala län ett beslut om bidrag till en arkeologisk undersökning som utfördes som arkeologisk schaktningsövervakning.

Figur 2. Tornerparken och Kung Jans väg. I änden av vägen skymtar Kung Jans port, den södra ingången till Uppsala slott. Foto mot norr, Adam Hultberg, Upplandsmuseet.

Bakgrund

Kung Jans väg mynnar från Kung Jans port, vid den södra sidan av Uppsala slott. Därifrån löper den korta vägen cirka 350 meter söderut för att ansluta till Dag Hammarskjölds väg, den gamla huvudvägen mellan Uppsala och Stockholm. Ankomstvägen in till staden har tidigare vikt av innan slottet, ned för Bleke backe där den anträt stadsområdet genom Slottstullen, i förlängningen av Slottsstigen. Namnet "Kung Jan" är en förvanskning som syftar på Kung Johan III.

Parkområdet som omger vägen får namnet "Tornerparken" först under början av 2000-talet. Namnvalet kommer från att det här har funnits en plats för tornerospel. Hur länge man hållit tornerospel på platsen går inte att finna svar på i källorna (Francki 1990:188). Det får samtidigt ses som högst sannolikt att tornerplatsen anläggs redan under 1500-talet, senast vid Johan den III:s omdaning av den äldre Vasaborgen till ett representativt renässansslott, efter 1572 års brand.

I källmaterialet omnämns platsen med olika namn, däribland Rännarbanan, Beridarebanan och "Hippodromus ligneus". Från 1600-talet finns den avbildad på de huskartor som finns publicerade i olika versioner av Olof Rudbeck, Joh B. Busser, och Johan Peringskjöld (se rapportens framsida). Beridarebanan är avbildad som en kvadratisk, inhägnad yta om cirka 12 000 kvadratmeter, med portar på kortsidorna och en konstruktion längs den södra långsidan som bör vara en läktare. Samtliga konstruktioner bör ha varit av trä och mer eller mindre temporära. Beridarebanan finns även avbildad på en odaterad karta från 1600-talet (se figur 3).

Vad gäller själva Uppsala slott, så har det dominerat Kasåsen sedan 1500-talet och har en lång och komplicerad byggnadshistoria. Slottet byggs som en försvarsborg av Gustav Vasa för att sedan

byggas om till Renässansslott av Johan III, som också bygger en imponerande slottskyrka i det som idag kallas tvärslottet. Slottskyrkan rivs efter branden 1702. Denna och övriga rivningar på slottet har resulterat i stora mängder rivningsmaterial som än idag kan skymtas i slänten ner mot Akademiska sjukhuset, på slottets sydostsida. Slottets historia finns bäst sammanfattad i boken Vasaborgen, från 1990 (Douhan).

Fornlämningen för Uppsalas stadslager sträcker sig i söder över hela Tornerparken, fram till Dag Hammarskjölds väg. Här överlappar stadslagret (L1941:2293) med den möjliga fornlämningen för själva slottet (L1941:1785). På de historiska kartorna finns förutom Beridarebanan väldigt begränsad bebyggelse i området. Närmast slottet har funnits flera byggnader. Störst av dessa var Fogdegården, även kallad Söder våning. Cirka 75 meter söder om Kung Jans port har den yttre, Söder port legat. Sammanbyggt med den södra porten har legat kansli, samt slottets smedja.

Under högmedeltid låg flera byar på Uppsalaåsen och en av dessa, kallad Ovanberga, tros ha legat väster om slottet. År 1543 eldhärjas byn och befrias därmed från skatt, "ty tomterna äro alla ödelagde och husen avbrände" (DMS 1984, s 312f). Söder därom, och väster om Kung Jans väg låg byn Kaby, idag en del av stadsdelen Kåbo.

Förekomsten av förhistoriska lämningar på åsen har varit känd sedan länge. Här påträffade Olof Rudbeck på 1660-talet resterna av minst en brandgrav med "brända Beenkohl och Jernpilar" samt krukskärvor (Odencrants 1929–33). "Oräkneliga gravhögar" ska ha legat vid slottet och i anslutning till Uppsalaåsen, men redan på 1700-talets början hade flertalet blivit "til åker uppkörde och till Rennarbanen planerade" (Peringskiöld 1719).

Figur 3. Historisk karta med okänt årtal men datering till 1600-talets andra hälft. Kartan visar Uppsala slott och området som idag är Tornerparken. I kartans mitt syns själva tornerplatsen, eller Beridarebanan, som en grön kvadrat med en antagen läktare vid den västra långsidan. Skala 1:2000.

I förlängningen av Kung Jans väg finns L1941:2796. Här påträffades vid schaktningar åren 1935–36 bland annat armringar, spännbucklor, en kniv och en nyckel från vikingatid, vilka troligen var rester från tidigare bortgrävda gravar (Sundquist 1953, s 120f).

I modern tid har ett antal arkeologiska undersökningar gjorts i slottets närhet. År 2019 dokumenterades boplatslämningar på åsen, norr om Carolina Rediviva, med dateringar så tidiga som 1400 f.v.t. Vid samma undersökning dokumenterades också gravar från såväl äldre romersk järnålder som yngre järnålder (Stenström 2020).

På andra sidan Dag Hammarskjölds väg, från Tornerparken, undersöktes flera olika ytor i och omkring kvarteret Plantskolan, 2012, 2014 och 2016. Inne i kvarteret dokumenterades förhis-

toriska lämningar i form av en tjärtratt och flera stolphål. Dateringsmässigt spridda mellan yngre bronsålder och yngre romersk järnålder (Fagerlund & Hennius 2014). I de kringliggande gatorna (Dag Hammarskjölds väg och Norbyvägen) dokumenterades lämningar med tidigmodern datering. Däribland en tegellagd yta och en grop fylld med kullersten och rasering, strax söder om Bastion Gräsgården (Sunding 2017).

I samband med att det aktuella projektet genomfördes, under hösten 2024, gjordes ytterligare en mindre schaktningsövervakning i Tornerparken. Där påträffades spridda människliga kvarlevor vilka ¹⁴C-daterades med ett brett resultat från 1673–1949. I tillägg påträffades bland annat ett större kvarnstensfragment i glimmerskiffer samt en del raseringsmaterial från slottet (Hultberg 2025).

Figur 4. "Upsala Slott på Södra Sidan". Akvarell av Johan Gustaf Härmstedt, daterad 1782. Uppsala Universitetsbibliotek.

Undersökningsresultat

Totalt övervakades 22 av totalt, enligt ansökan, cirka 35 trädgropar. Flera av dessa efterbesiktigades endast efter att de schaktats till färdigt djup. Samtliga schakt höll omkring samma mått, cirka 2 × 2 meter, med ett djup av omkring 0,7 meter, med uppblandade matjordslager. Endast fem av schakten innehöll bevarade kontexter, endast de schakten har numrerats och beskrivits här nedan.

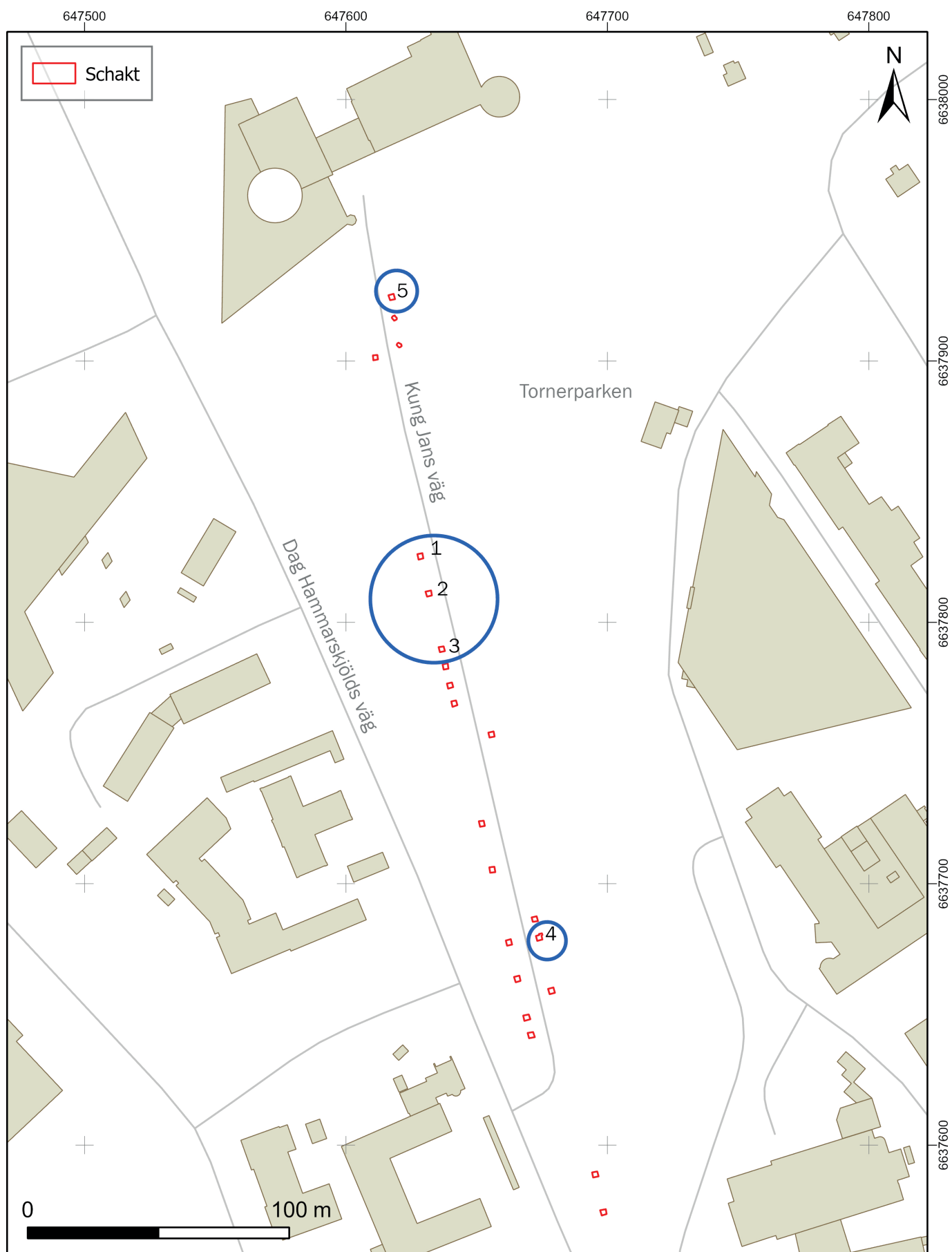
Schakt 1

Schaktet var det första som dokumenterades och det var här det uppmärksammades massor som ledde till att Länsstyrelsen tillkallades.

Jordmassorna bestod av raseringslager, innehållande grus, tegel och äldre taktegel. Det fanns en sortering av materialet och koncentrerat till ett hörn eller en sida av schaktet förekom framför allt ett vitt kalkbaserat material, vilket i fält tolkades som släckt kalk, gips eller stuckaturer. En del fragment hade tydliga dekorativa former och kanter. Materialet var grynigt men blev smetigt när det bearbetas mellan fingrarna. Även fynd av grön, marmorliknande sten – kolmårdsmarmor, glas och äldre rödgods, samt enstaka bitar med koppartråd fanns i schaktet.

Figur 5. Stuckaturfragment insamlade från schakt 1, sannolikt härrörande från slottskyrkan eller rikssalen på Uppsala slott. Det största fragmentet mäter 14 centimeter. Gallrade efter fotografering. Foto Olle Norling, Upplandsmuseet.

Figur 6. Översikt visande samtliga övervakade schakt i rött. De schakt som innehöll lämningar och som beskrivs i rapporten är markerade med blåa cirklar. Skala 1:2000.

Schakt 2

Även schakt 2 innehöll stora mängder raseringsmaterial. Väldigt mycket tegel, stortegel, samt även en del gultegel, sten och matjord. Ett fynd av samma marmorlika sten som i schakt 1. Vidare fanns buteljglas och en hästsko av yngre datum. De yngre fynden kan sannolikt datera raseringsmassornas tillkomst till första halvan av 1900-talet.

Schakt 3

Innehållet i schakt 3 skiljde sig något från schakt 1 och 2 men tolkas utgöra del av samma raseringslager, härstammande från slottet. Schaktet innehöll liknande raseringsmaterial som de första två schakten. Utmärkande var att det här påträffades ett fragmenterat trappsteg av kalksten.

Kalkstensfragmenten var välhuggna med tydliga spår efter mejselhugg. Stenarna hade tydligt slitage på ovansidan där de slitits ner av fotsteg, och har således inte gått sönder i tillverkningen. Åtminstone två ytterligare kalkstensfragment syns tydligt i den norra schaktkanten.

Figur 7. Sju fragment av en välhuggen trappsten av kalksten samt ett stycke grovbearbetad kalksten högst upp till höger. Foto Adam Hultberg, Upplandsmuseet.

Schakt 4

Schakt 4 var beläget ett stycke längre söderut än de första tre. Det hade likt flera grävts innan Upplandsmuseets arkeologer kopplades in och efterbesiktigades därför. Vid besiktning och inmätning konstaterades en antydning till ett kollager med sten i den norra schaktkanten. En mindre yta togs upp som en utökning av det redan grävda schaktet för att kunna plangräva den misstänkta kontexten.

Vid grävning av det utökade schaktet konstaterades en härd som antogs vara av förhistoriskt datum, under cirka 0, meter matjord. Härden var rundad och 0,7 × 0,65 meter i diameter och 0,15 meter djup. Åssten i toppen och därunder kompakt lager sot och kol. Skålförmad sektion och nedgrävd i naturlig silt. Ett kolprov samlades ifrån härden och daterades till äldre förromersk järnålder 371–208 f.v.t. Analysrapporten återfinns i bilaga 1. Härden har registrerats i Fornreg som Boplatslämning övrig med lämningsnummer L2025:2102.

Figur 8. Arbetsbild visande härden L2025:2102 i schakt 4 under utgrävning. Foto mot norr, Adam Hultberg, Upplandsmuseet.

Schakt 5

Det sista schaktet som gav ett arkeologiskt resultat var beläget strax söder om slottet. Innanför den yttre begränsningen av slottsområdet, innanför Söderport, se figur 3.

I schaktet framkom en kullerstensläggning mellan 0,1 och 0,15 meter under dagens markyta. En likadan kullerstensläggning ligger idag längs sidorna på den övre delen av Kung Jans väg och det är svårt att åldersbestämma den undersökta stensläggnings. Det kan både röra sig om en äldre vägbeläggning, alternativt om en äldre gårdsplan tillhörande slottsområdet, och perioden innan Söderport rivs.

Figur 9. Kullerstensläggning under mark, i schakt 5.

Tolkning

Figur 10. Interiörbild från Uppsala slott, visande slottskyrkans altarcykel så som den är bevarad idag. Fotograf okänd. Kungl. Konsthögskolan.

På slottet genomfördes omfattande arbeten under nittonhundratalets första hälft. Under trettiotalet restaurerades delar av slottets interiör, under ledning av arkitekten Ragnar Östberg. Vidare restaureringsarbeten genomfördes på fyrtiotalet, då även omfattande arkeologiska undersökningar gjordes. Dessa leddes av Viking Göransson respektive stadsantikvarien, Nils Sundquist.

Det vita kalkrika materialet som dokumenterades i schakt 1 bör utgöra fragment av stuckmassa, eller stuckputts. En massa som till stora delar utgörs av kalk, krita och vatten (Fulton 1990:73). Att

finna den typen av fragment i så nära anslutning till Uppsala slott är inte förvånande då slottet hyst hela väggar i stuckaturdekor, såväl interiört som exteriört. Den finkorniga, och mjuka massan bör dock härstamma från något av de stuckaturverk som klätt slottets insida, exempelvis rikssalen, kungsvåningarna eller slottskyrkan. På slottet förvaras än idag stora mängder stuckaturfragment och byggnadsdetaljer vilka tagits tillvara i samband med arbeten och utgrävningar på slottet, dessa förvaras i slottets källare och är avfotograferade och sorterade efter vilka rum de påträffats i.

Figur 11. Stuckaturfragmenten som idag förvaras i Uppsala slotts källare. Foto Adam Hultberg, Upplandsmuseet.

De omfattande ombyggnationer som skett på slottet, sedan uppförandet på 1500-talet, har resulterat i omfattande raseringsmassor. Även om en del material återanvänts i andra byggnadsverk, är en stor del kvar i närområdet. I slänten nedanför slottet finns tegel, murbruk och stuckfragment liggande synligt i dagen.

Den härd som påträffades i schakt 4 kunde dateras till äldre romersk järnålder och får passas in i ett större sammanhang med de fragmentariska, förhistoriska dateringar som finns från områdena

på och omkring åsen. Från kvarteret Plantskolan finns lämningar från såväl bronsålder som järnålder (Fagerlund och Hennius 2014). I Carolinabacken finns boplatslämningar från bronsåldern samt gravar som är samtida med den nu undersökta härden, det vill säga från äldre romersk järnålder (Stenström 2020). Utöver detta finns 1600-talsuppgifterna om gravar på såväl slottsterasserna som Beridarebanan. Från andra sidan Dag Hammarskjölds väg finns lösfynd från yngre järnålder som bör komma från bortplöjda gravar (Sundquist 1953, 121).

Administrativa uppgifter

Uppdragsnummer Fornreg: 202500540

Plats: Tornerparken, Fjärdingen 33:1, Uppsala stad, kommun och län.

Fornlämningsnummer: L1941:2293, L1941:1785, L2025:2102

Fornlämningstyp: Stadslager/Slott herresäte/Boplats

Typ av undersökning: Arkeologisk schaktningsövervakning

Orsak till undersökning: Trädplantering

Företagare: Statens fastighetsverk

Fältarbetsperiod: 2024-10-29–2024-11-07

Upplandsmuseets projektledare: Adam Hultberg

Upplandsmuseets personal: Robin Lucas

Upplandsmuseets diarienummer: 288–2024

Upplandsmuseets projektnummer: 8984

Länsstyrelsens diarienummer och beslutsdatum: 2133–2025 (Bidragsärende) 2025-03-12

Koordinat- och höjdsystem: SWEREF 99 TM

Dokumentationsmaterial: Förvaras i Upplandsmuseets arkiv.

Fynd: Inga fynd tillvaratogs

Referenser

DMS = Det medeltida Sverige. Band 1 Uppland. Volym 2, Tiundaland: Ulleråker, Vaksala, Uppsala stad. Av Dahlbäck, Göran, Ferm, Olle & Rahmqvist, Sigurd. 1984. Stockholm.

Douhan, B. 1990. Red. Uppsala slott, Vasaborgen. Almqvist & Wiksell international. Stockholm.

Fagerlund, D & Hennius, A. 2014. Kvarteret Plantskolan. Arkeologisk förundersökning. Upplandsmuseets rapporter 2014:18. Upplandsmuseet. Uppsala.

Francki, K. 1990. Slottets trädgårdar. i: Uppsala slott, Vasaborgen. (red.) Douhan, B. Almqvist & Wiksell international. Stockholm.

Fulton, T. 1990. Slottet ur konstvetenskaplig aspekt. i: Uppsala slott, Vasaborgen. (red.) Douhan, B. Almqvist & Wiksell international. Stockholm.

Hennius, A & Fagerlund, D. 2012. Kvarteret Plantskolan. Särskild arkeologisk utredning. Upplandsmuseets rapporter 2012:19. Upplandsmuseet. Uppsala.

Hultberg, A. 2025. Rännarbanan vid Uppsala slott. Mänskliga kvarlevor i Tornerparken. Arkeologisk schaktningsövervakning. Upplandsmuseets rapporter 2025:11. Upplandsmuseet. Uppsala.

Odenchrants, R. 1929–33. Ett gravfält vid Slottsbacken i Uppsala. Upplands fornminnesförenings tidskrift. Bd XLIII, häfte 43. Uppsala.

Peringskjöld, J. 1719. Monumenta Ullerakerensia cum Upsalia nova illustrata. Stockholm.

Sunding, E. 2017. I Uppsalas medeltida utkant - arkeologi i kvarteret Plantskolan. Arkeologisk schaktningsövervakning. Upplandsmuseets rapporter 2017:15. Upplandsmuseet. Uppsala.

Sundquist, Nils. 1953. Uppsala stads historia I. Östra Aros: stadens uppkomst och dess utveckling intill år 1300. Uppsala.

Stenström, K. 2020. Bronsålderslämningar, järnåldersgravar och tidigmodern bebyggelse i centrala Uppsala. Arkeologisk schaktningsövervakning. Upplandsmuseets rapporter 2020:02. Upplandsmuseet. Uppsala.

Bilagor

Bilaga 1 – ^{14}C -analys

UPPSALA
UNIVERSITET

Ångströmlaboratoriet
Tandemlaboratoriet

Kol-14 gruppen

Besöksadress:
Ångström Laboratoriet
Lägerhyddsvägen 1

Postadress:
Box 529
751 21 Uppsala

Telefon:
018 – 471 3124

Hemsida:
www.uu.se/centrum/tandemlab

E-post:
radiocarbon@physics.uu.se

Uppsala 2025-03-20

Adam Hultberg
Upplandsmuseet
Drottninggatan 7
753 10 UPPSALA

Resultat av ^{14}C datering av träkol från Tornerparken, Uppsala, Uppland. (p 6561)

Förbehandling av träkol:

1. Synliga rottrådar borttages.
2. 1 % HCl tillsätts (10 h, under kokpunkten) (karbonat bort).
3. 1 % NaOH tillsätts (10 h, under kokpunkten). Detta steg upprepas tills den lösliga delen inte längre är mörkfärgad.

Löslig fraktion fälls genom tillsättning av konc. HCl. Fällningen som till största delen består av humusmaterial, tvättas, torkas och benämns fraktion SOL. Olöslig del, som benämns INS, består främst av det ursprungliga organiska materialet. Denna fraktion ger därför den mest relevanta åldern. Fraktionen SOL däremot ger information om eventuella föroreningars inverkan.

Före mätningen av ^{14}C -innehållet i acceleratoren förbränns det tvättade och intorkade materialet, surgjort till pH 3, till CO_2 -gas som i sin tur grafiteras genom en Fe-katalytisk reaktion. I den aktuella undersökningen har fraktionen INS daterats.

RESULTAT

Labnummer	Prov	$\delta^{13}\text{C}_{\text{‰}}$ V-PDB	^{14}C ålder BP
Ua-86746	Tornerparken 1, Prov 1	-24,8	2 234 $\pm$ 29

Med vänliga hälsningar

Karl

Håkansson

Karl Håkansson/Daniel Primetzhöfer

Elektroniskt undertecknad
av Karl Håkansson
Datum: 2025.03.20
16:39:25 +01'00'

Kalibreringskurvor

